

זאב ז'בוטינסקי

חמישים

מכון ז'בוטינסקי

מוסד ביאליק - ירושלים

זאב ז'בוטינסקי

חמישתם

תרגמו: י"ה ייבין וחנניה רייכמן
חידוש התרגום: דינה מרקון

דן מירון: עדותו של האח השישי
על "חמישתם" מאת זאב ז'בוטינסקי

מכון ז'בוטינסקי בישראל מוסד ביאליק • ירושלים

Владимир Евгеньевич Жаботинский

ПЯТЕРО

איורים: מיכאל אלכסנדרוביץ דריזו (MAD)

התקנה לדפוס: אילנה טוקטלי

הביאה לדפוס: חגית גאון

הספר יוצא לאור בסיוע

מסת"ב 3-035-416-965-978 ISBN

© כל הזכויות שמורות למכון ז'בוטינסקי בישראל
ולמוסד ביאליק • ירושלים, תש"ף

על העטיפה: בית האופרה ורחוב רישלייה באודסה
(גלויה מראשית המאה ה-20)

עיצוב העטיפה: סטודיו שוקי דוכובני
סדר ועימוד: רונית גלעד

לוחות והדפסה: אופסט שלמה נתן בע"מ, ירושלים

Copyright by The Jabotinsky Institute in Israel
and the Bialik Institute, Jerusalem, 2020

www.jabotinsky.org

www.bialik-publishing.co.il

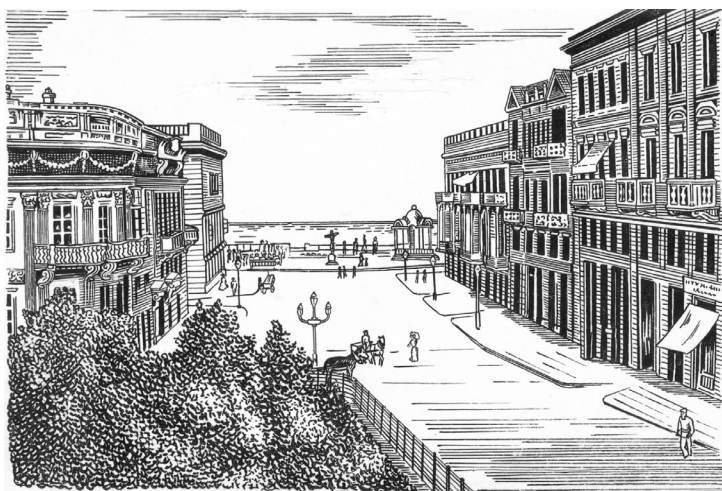
Printed In Israel

התוכן

9	1. נעורים
14	2. סְרִיוֹן'ה
21	3. בחוג הספרותי
29	4. סביב מְרוסיה
36	5. בעולם ה"עסקים"
42	6. ליקה
49	7. מֶרְקוֹ
56	8. החצרן שלי
62	9. הנוכרי
69	10. לאורכו של רחוב דֶה-רִיבֶס
76	11. נפש רבגונית
83	12. מחסן נשק במולדֶבְנָקָה
92	13. מעין "דְקִמְרוֹן"
100	14. פרק משובץ, שלא נועד לקוראים
107	15. הווידוי בלִנְיָרוֹן
117	16. סניור ומדמואזל
127	17. מבקש אלוהים

137	18. יום "פוטיומקין"
145	19. ליל "פוטיומקין"
153	20. למקום שלא נקרא אליו
159	21. יהודים רחבי לב
166	22. עוד וידוי
173	23. ביקור אצל מרוסיה
184	24. מדמואזל וסניור
193	25. עמורה
202	26. לא כשורה
210	27. קיצה של מרוסיה
218	28. ראשיתו של טוריק
228	29. L'Envoi
234	במקום אחרית דבר

237	דן מירון: עדותו של האח השישי - על "חמישתם" מאת זאב ז'בוטינסקי
-----	--

תחילתו של הסיפור הזה מחיי אודסה של פעם נעוצה בעצם ראשיתה של המאה שלנו. שנותיה הראשונות של המאה נקראו אז בפינו "אביב", במובן של התעוררות ציבורית ומדינית, ולבני דורי היה זה גם אביב אישי – תקופת העלומים האמיתית של גיל העשרים. שני האביבים, וגם דמות בירתו העליזה של הים השחור בימים ההם, שעצי שיטה צמחו על חופה התלול, השתזרו בזיכרוני עם קורותיה של משפחה אחת ובה חמישה ילדים: מְרוֹסְיָה, מְרָקוּ, לִיקָה, סְרִינְדָ'ה וטוֹרִיק. כמה מהרפתקאותיהם התרחשו לנגד עיניי, את השאר אספר מפי השמועה או אֶבְדָּה לפי הניחוש, אם יהיה צורך בכך. איני ערב לדיוק לא בתיאור חיי הגיבורים ולא בהצגת סדר המאורעות הכלליים – העירוניים והכלל-רוסיים – אשר שימשו רקע לכל הפרשה: הזיכרון בוגד בנו לא אחת ואין פנאי לערוך בירורים. אולם בדבר אחד אני בטוח: לא במקרה נחרתו חמישתם בזיכרוני, ואף לא משום שאהבתי את מְרוֹסִיָה ואת סְרִינְדָ'ה אהבת נפש, ועוד יותר – את אימם קלת הדעת, רבת-הבינה והייסורים, אלא מפני שעל גבה של משפחה זו, כמו בדוגמה מאלפת מספר

לימוד, נפרעה מאיתנו – לטובה ולרעה – כל התקופה הקודמת של התבוללות היהודים ברוסיה. בטוח אני שאספר את הצד הזה של העניין כהווייתו, בלי הקפדה יתרה, מה גם שכל זה כבר רחוק והיה מזמן לנחלת עבר עצוב ואהוב.

יְמֵי דוֹרִי, בְּנֶכֶם אֲנִי מִבְּטָן.
אֲרָאָה בְּכֶם גַּם זֶהָר, גַּם רָקֵב.
בְּנֶכֶם אֲנִי – אֶהָב בְּכֶם כָּל כְּתָם,
כָּל אֲרֻסְכֶם אֶהָב.¹

1 בית משירו של ז'בוטינסקי Piazza di Spagna ("כיכר ספרד"), שנכלל בקובץ "שירים. תרגומים – פֿלֶגִיאטים – מְשֻׁלִי", שראה אור בפריז ב-1931, בשפה הרוסית. כאן ולהלן מובאים השירים והפזמונים בתרגומו של חנניה רייכמן, לפעמים מתוך שינויים מזעריים, עם חידוש התרגום כולו.

נעורים

בפעם הראשונה ראיתי את הגברת מִילְגֶרוֹם ואת בתה הבכורה בהצגת הבכורה של "מוֹנֶה וָאָנָה"¹ בתיאטרון העירוני. הן ישבו בתא צדדי ביציע התחתון, לא רחוק מהכורסה שלי. היו בתא עוד שלושה, אבל ממשפחה אחרת. הבחנתי בהן מסיבה שהחמיאה לגאוותי העצמית וגרעה ממנה גם יחד. העניין התחיל בזה שעמיתי הצעיר מהעיתון, מתעד הווי היחפנים והנמל שישב לידי, אמר לי בהמולת האולם המתמלא: "הסתכל ימינה, ביהודונת האדמונית

1 "מוֹנֶה וָאָנָה" (1902, *Monna Vanna*), מחזה מאת המחזאי הבלגי מוריס מְטְרְלִינֶק (1862-1949), שזכה בשעתו לפופולריות עצומה באירופה. עלילת הדרמה חשובה להבנת דמותה של מרוסיה – הגיבורה המרכזית של "חמישתם".

גיבורת המחזה, ששמה המלא הוא ג'ובנה – ילידת ונציה, אישה ענייה שהשמועות מטילות בה דופי – נישאת לגווידו, שאינו מאמין לשמועות שווא אלה. ג'ובנה מכבדת את גווידו ואוהבת את בעלה, אך זו אהבה ארצית רגילה. בעת מצור פלורנטיני על פיזה, העיר שבה הם גרים ושגווידו מפקד בה על חיל המצב, מציע מנהיג הפלורנטינים לספק לעיר את כל הנחוץ אם תבלה אשתו של גווידו איתו לילה אחד. ג'ובנה בטוחה שמוטל עליה להציל את עירה, והיא נותנת את הסכמתה. בעת הפגישה מתברר שמנהיג הפלורנטינים, פְּרִינְצִיוּוֹאֵלָה, הוא חבר ילדות של ג'ובנה שמעריץ אותה, והוא אינו נוגע בה. אך בעלה אינו מאמין שאשתו נשארה טהורה כשהייתה, ומצווה לכלוא את פרינציוואלה. מונה ואנה מצילה אותו מכלאוא. וכך, בזכות ההקרבה, האומץ והנחישות של מונה ואנה ניצלו העיר פיזה ותושביה, ופרינציוואלה.

בתא השלישי: ממש חתלתול במופְּטָה!² לפעמים היו הדימויים שלו מוצלחים להפליא: אכן, העלמה הציצה משפעת תסרוקתה האדמונית הלוהטת כמו חתלתולה המציצה מתוך גליל הפרווה על גבי קופסת שוקולד. בו בזמן ראיתי שהגברת הצביעה עליי לפני העלמה ואמרה לה משהו, כנראה את כינויי העיתונאי, ובתה עיגלה את עיניה, משכה בכתפיה בחוסר אמון והשיבה (ראיתי זאת בבירור על פי תנועת שפתיה): "האומנם? לא ייתכן!"

בהפסקה השנייה עליתי ליציע העליון כדי להתראות עם ידידי הסטודנטים. מוסד חשוב היה היציע העליון בתיאטרון העירוני שלנו: מלכות הסטודנטים. נדמה שהמושבים הצדדיים הוקצו להם בלבד. משום כך עמד שם תמיד על משמרתו מפקד משטרת המקוף, תמיד איזה גברתן הדור פנים שזקנו מתפצל לשניים על חזהו כזקנו של גנרל, וכתגבורת סרו שוטרים לפקודתו. כאשר הקימו הסטודנטים מהומה (למשל, כשהצטוו פיגְּר הזקן שעה שטיפס לתווים הגבוהים ב"ההוֹגְּנוֹטים", הזכירו לו באותה הזדמנות גם את יחסו המתנכר לאחותו הכלואה בשליֶסְלֶבורג³), מייד היו מופיעים השוטרים, אוחזים במרפקיהם ומוציאים אותם מהאולם, והמפקד היה צועד מאחור וחוזר ומשדל אותם ברוב נימוס:

"אנא ממך, אדוני הסטודנט, איך אפשר..."

אותו הערב איש לא הקים מהומות. כבר שבועיים הכינו העיתוננים את הקהל לקראת הצגת "מונה ואנה". איני זוכר כיצד, אך גם למחזה הזה הוסיפו ללא ספק משמעות מהפכנית ("שואפת חופש", על פי הביטוי הנפוץ אז. באותן שנים היה נהוג להשקיף על הכול, לחיוב או לשלילה, דרך העדשה של שאיפת החופש, אפילו על הקרטוע הצוחני בקולו של הטנור, שנשא את התואר "סולן הוד מלכותו"). ההצגה אימתה את כל הציפיות. בתפקיד הגיבורה הראשית הופיעה שחקנית שכולנו היינו פשוט מאוהבים בה. מחצית העלמות בעיר חיקו את קולה הלֶטֶפְּנִי-העצוב והגישו יד למכריהן בלי לכופפה, בכף ידן כלפי מטה – כמוה. מסדרון

2 יְדוּנִית, גליל פרווה לחימום הידיים.

3 מצודה באי אֹרְחוֹבִי, ליד מקורות הנביעה של נהר גְּיִיבָה מימת לְדוֹנָה, ששימשה בית כלא ידוע לשמצה לאסירים פוליטיים.

היציע העליון, אשר דמה בדרך כלל בהפסקות לשדרה שזרמו בה במקביל שני נהרות של מטיילים, דחוסים זה כנגד זה, הזכיר עתה פורום רומאי: קבוצות-קבוצות בכל מקום, ובכל קבוצה ויכוח על אותו נושא: האם יעלה על הדעת שפרינציפואלֶה יֵשב לילה שלם עם מונה ואנה הלבושה כך, ואפילו לא ישלח אליה את ידו? על כך דיברו בקולות רמים גם הסטודנטים בקבוצה שמצאתי בה את ידידי. מבעד לקולותיהם הנרגשים עד מאוד שמעתי שגם בחבורה הסמוכה, שהייתה צפופה במיוחד, הסעיר אותו עניין את הרוחות. ראיתי פתאום שבמרכז החבורה עומדת העלמה האדמונית. היא נראתה כבת תשע עשרה. קומתה לא הייתה גבוהה, אבל מבנה גופה נאה להפליא, לפי הטעם המדושן של אותה תקופה בריאת הבשר. היא לבשה, כמובן, מחוך צר גזרה ורחב מותניים, אך ככל הנראה ללא "גביעים" – נאמר לי שזה נחשב לחידוש לא צנוע בחוגי מעמד הביניים. השרוולים התפוחים לא הגיעו לה אפילו עד המרפקים, ואף כי צווארון שמלתה תמך את גרונה בצניעות נזירית, תחתיו בכל זאת נראה מלפנים מחשוף באורך וְרֶשֶׁק⁴ וחצי בערך – גם זו עזות מצח במושגי הזמנים ההם. להשלמת הרושם החיצוני, הגיעו לאוזניי קטעי השיחה האלה:

"האם יעלה על הדעת, התרתח אחד הסטודנטים, שפרינציפואלֶה..."

"זוועה!" קראה העלמה האדמונית, "במקומה של מונה ואנה לא הייתי מניחה לזה לקרות. איזה בול עץ!"

הסובבים פרצו בצחוק, ואחד מהם קרא בצהלה:

"איזה קסם את, מרוסיה, את אומרת תמיד דברים כאלה שמתחשק לנשק אותך על שתי הלחיים..."

"איזה הישג, אפשר לחשוב, ענתה מרוסיה בשוויון נפש, "ממילא לא יישאר בקרוב ברחוב דֶה-רִיבֶס⁵ שום סטודנט שיוכל להתפאר שמעולם לא התנשק איתי."

יותר מזה לא קלטתי, אף על פי שהייתי אוזן במתכוון.

סיום ההצגה היה מלא הוד והדר. לאחר המערכה הראשונה

4 וְרֶשֶׁק – מידת אורך רוסית עתיקה – 4.4 סנטימטרים.

5 אחד הרחובות המרכזיים באודסה.

והשנייה עוד המתבונן התאים והיצייע התחתון למוצא פיו של ראש המוחקקים - היצייע העליון, ורק כשניתן האות פרצו במחיאאות כפיים סוערות. אולם כעת הרעימו על דעת עצמם התאים והיצייע התחתון כאחד. הרכב השחקנים כולו יצא להשתחוות אינספור פעמים, אחר כך מונה ואנה עם פרינציוואלה, ואחרי כן מונה ואנה לבדה, בגלימת הקטיפה השחורה שלה. פתאום נגרע התו הראשי מרעם התשואות - היצייע הצדדי העליון נאלם משני העברים: סימן להפגנת הכבוד העילאית הממששת ובאה, שכמותה נפלה עד כה בחלקם של זמרות וזמרים איטלקים בלבד - הסטודנטים נהרו אל היצייע התחתון. שאר הקהל, שלא הפסיק למחוא כפיים, נפנה אליהם בציפייה. שוב הורם המסך הסגוני, אבל איש לא נראה עדיין על הבמה - גם שם ציפו להופעת הוד רוממותו הנוער. כהרף עין נהרו קדימה בכל המעברים מקטורנים כחולים ומעילים אפורים. זוכר אני, בראש כולם צעד במעבר האמצעי בצעדי ענק גאורגי גברתן, והבעת פניו עניינית, רצינית ותקיפה, כאילו טיפס על מתרס. כשהתקרב אל התזמורת, תחב את כובע המצחייה שלו תחת בית שחיו ובלי חיפזון, אולי גם לא בקול רם מדי, מתוך הכרה בוטחת בערכו העצמי הכביר, מחא כף אל כף שלוש פעמים בקצב מדוד וברור ("כסולטן הקורא לזולִיִּכָה היפהפייה" להיראות מאחורי הסורגים, "נכתב למוחרת באחד העיתונים). רק אז, בתשובה לקריאת הפְּדִישָׁא המצְוּוה, יצאה מאחורי הקלעים זולִיִּכָה היפהפייה. ראיתי ששפתיה רועדות באמת וגרונה נחנק מעווית פחות השמחה. מסביב השתוללה סערה שלא תנואר. שני סדרנים זינקו מאחורי הקלעים לאסוף את סלי הפרחים, כדי לפנות את הזירה למה שנחשב אז יקר מפרחים: אל הבמה הועפו כובעי תכלת - מעוכים, דהויים וקלופי מצחיות. מאחורי הסטודנטים עמדו מפקחים וקציני משטרה, כולם כאחד זקנם מתפצל לשניים על חזם. הייתה להם ארשת סלחנית, נוטה חסד ומלאה רוממות חגיגית, שהלמה את בדולח הנברשות היוקד, את הקירות המצופים זהב, את הקרִיִּאִטִידוֹת, את הקטיפה האדומה של

הכורסאות והמחיצות, את בגדיהם החגיגיים של יצואני התבואה ושל הגברות שלהם שחורות העין – את מלוא פארה של אודסה השאננה והשבעה. הפניתי את ראשי אל מרוסיה: היא לא ידעה את נפשה מרוב אושר, אבל לא הביטה אל הבמה אלא על הסטודנטים, משכה את אימה בשרווליה התפוחים והראתה לה כנראה את ידידיה הקרובים ביותר מבין המון המקטורנים הכחולים והמעילים האפורים, וגם נקבה בשמותיהם. אם זיכרוני אינו מטעה אותי, מספרם הגיע לעשרים או אף יותר – עד שהתחיל לצנוח מסך מגן מן התקרה – גם הוא ברוב פאר והדר.

"חמישתם" נכתב וראה אור בפריז באמצע שנות השלושים של המאה שעברה, כעשור לאחר **"שמשון"**. כמו **"שמשון"** הוא מבטא הוויה טרגית ביסודה באמצעים "קלים", "בהירים", נעדרי עומס, רבי־חן. המרקם הסיפורי שלו, אף שהוא נראה משיי, קל ושקוף, הוא בעצם מרקם של אריג עשיר ומעובה, שחזיטי שתי וערב מתברים בו את הדמויות והמצבים הגראים בתחילה כעומדים בפני עצמם.

הסיפור, שעלילתו מתרחשת בעשור הראשון של המאה העשרים, גדוש פרטים היסטוריים בני הזמן, אבל בשום אופן אין לראות בו רומן "היסטורי". מורכבותו מתגלה לא רק ברובדי העומק ההגותיים שלו, ולא רק בתשתית ה"מיתולוגית" המסתתרת מתחת לפני השיטח הסיפוריים, אלא גם ברובד הסיפורי הגלוי לעין.

ז'בוטינסקי - אירופי לכל דבר, יהודי משכיל יליד רוסיה, חניך איטליה, חסיד הדמוקרטיה הבריטית ותושב צרפת, אדם שהשפות האירופיות העיקריות שאורות בפיו, ותמציתה של התרבות ההומניסטית האירופית, על הגותה וספרותה, ספוגה בכל נימי גופו ונפשו - התבונן בתמורה המתחוללת בחברה המערבית, נתן את דעתו על התהליכים שעוררו והמריצו אותה, שקל והעריך את תוצאותיה.

"חמישתם" הוא יצירתו הספרותית המשוכללת והמבריקה ביותר של ז'בוטינסקי, ואחד מספרי המופת שכתבו במאה העשרים יהודים על הוויות יהודיות, בהם רבי־אומנים כש"י עגנון, שלום אש, יצחק בשביס־זינגר, הנרי רות, פיליפ רות וסול בלו.

דינה מרקון חידשה את התרגום הישן, בלויית הערות מאירות עיניים, ודן מירון הוסיף מסה ביקורתית על הרומן, 'עדותו של האח השישי', שחותמת את הספר.

מחיר ממלכי: 96 ש"ח

035-115-995-878 1196

9 789654 160353

www.bialik-publishing.co.il

www.jabotinsky.org